

СИГНАЛИЗАМ КАО ОГЛЕДАЛО ЧУДЕСНОГ

Маџија сиџнализма / The Magic of Signalism, зборник радова, Everest Media – Међународна културна мрежа „Пројекат Растко”, Београд 2016

Као педесет седма књига библиотеке „Сигнал” појавио се зборник *Маџија сиџнализма*. Он је природни наставак свих ранијих зборника (било их је петнаестак) који су покушавали да одгонетну шта сигнализам јесте, како се он развија и шта је то што га чини неугасиво авангардном и планетарном уметношћу. Зборници су штампани било у часописима, било у засебним књигама. Последња два, пре овог о којем пишемо, били су: *Сџолеће сиџнализма / The Century of Signalism* (2014) и *Сиџнализам и дело Мирољуба Тодоровића* (2014). Као што је реч *сџолеће* у претпоследњем зборнику била „одговор” на реч *изазов* која се налазила у наслову онога који је њему претходио, назив последњег зборника садржи реч *маџија*. Сигнализам који изазива и обележава век у којем то чини тако што се пола века за читав век може узети, несумњиво магија јесте.

И овај зборник има међу својим корицама мини-антологију визуелних песама. На предњим корицама је дело Ивана Штерлемана, а на задњим творевина Милоша Јоцића. Поред њих, ту су и: још две, такође изузетно успеле, Ивана Штерлемана, три Милоша Јоцића, три Мирољуба Тодоровића, као и визуелни прилози Џима Лефтвича, Реида Вуда, Кеичи Накамуре, Данијела Далигана, Дмитрија Булатова, Франка Бушића, Владимира Милојковића (два), Адријана Сарајлије, Немање Митровића, Добрице Кампарелића, Дејана Богојевића, Оливера Милијића и Јелене Марићевић. Ликовним прилозима крцати су текстови „Буквар за пантропе” Стевана Бошњака, „Гучи наочари на Дорћолу” Миливоја Анђелковића, и, посебно, „Дипл/омни/опиа” Илије Бакића, у оквиру рада „Супекматизам” Маше Војновић дата је читава серија сигналистичких печата Јарослава Супека, Дарко Вулић нас дарује са два „шумска сигнала”, а писмо Јарослава Супека Мирољубу Тодоровићу о сигналистичком роману пошиљаоца *МЗС* пропраћено је једном страницом сигналистичког романа *Бројке* истога аутора. Визуелне песме су, и буквално, улазнице за сигнализам.

Присуство значајних сигналиста из иностранства не ограничава се само на визуелне песме. Џим Лефтвич је у зборнику представљен и песмом „Шест Месеци Није Пресуда” и кратким „Субјективним асемичким поставкама” (оба прилога је с енглеског превео Слободан Шкерковић). Његова визуелна песма заправо и јесте „асемичка” песма и она је, као и све остале песме ове категорије, поникла „из типографије, не из калиграфије” (стр. 49). Основна поставка есејистичког Лефтвичевог прилога гласи: „Можемо да читамо оно што није написано” (50). Сплитски књижевник Франко Бушић, председник „ДАДАнти” – Удруге за промицање Експе-

рименталне Умјетности, али и члан Удружења књижевника Србије, уз визуелну песму дарује нас и са пет (нео)дадаистичких песама, од којих је једна насловљена „Сред пушака и крушака дугоушака”.

Сваки зборник о сигнализму склапа се као теоријска књига укрштена са антологијским пресеком актуелног сигналистичког стваралаштва, стога зборник отвара чланак „Сигнализам или: One method to rule them all” Василија Милновића. Велики број тумача сигнала питао се како овај неоавангардни покрет траје тако дуго, иако је за све авангарде карактеристично да бурно блесну и брзо се угасе. Једино је надреализам, захваљујући ванредној енергији и непрекидно обнављаној инвентивности Андреа Бретона, био изузетак. Милновићев „одговор” на то *ујорно* питање су следеће претпоставке које он за истину узима: „... неоавангарда никада није постојала” већ „је реч о истој оној расној авангарди, која је у корпусу српске културе отпочела своје просијавање између два рата; и [да] авангарда као таква није ексклузивно књижевни феномен, него [да] припада новој интердисциплинарној, синкретичкој и апејронски заснованој уметничкој парадигми – можемо закључити да су основне смернице оваквог концепта усмерене на измену читаве стварносне парадигме и да се не ради о једној уметничкој концепцији, него о револуционарној платформи за измену света” (7). Сам Миролуб Тодоровић негира било какву везу сигнала са надреализмом, а признаје како покрет којем је он на челу додирне везе има са футуризмом и дадаизмом. Сигнализам је од самих својих почетака био присутан у интердисциплинарним остварењима Марине Абрамовић, Славка Матковића, групе *Бош + Бош* итд. И данас, трећи талас сигнала, у којем су најактивнији и најприсутнији Јелена Марићевић, Милош Јоцић, Иван Штерлеман и сам Милновић, наставља да дела интердисциплинарно (посебно на теоријском плану) и доказује како је сигнализам далеко од сваког замирања. Сигналистичко дело постало је (над)отворено кудикамо више него што је то пре педесетак година Умберто Еко очекивао. Ако Радован Вучковић у *Поезији српске авангарде*, полазећи од Винаверовог *Манифеста експресионистичке школе*, утопију назива „космичком утопијом” (13), сигналисти су утопију оживотворили.

Као и у прошлом зборнику, *Силолеће сигнала*, и у овом је најприсутнија Јелена Марићевић, најмлађа међу ауторима. Једнако као и у прошлом зборнику, она је истовремено и сигналистички стваралац и тумач сигнала. Поред пет сигналистичких песама, игриво хуморних, следећих наслова „Хер Меса”, „Ел Грехо”, „Дона Оде”, „Де Раскол” и „От Менуло”, и две исто тако духовите, језички ватрометне, кратке приче „Ефенди Мит” и „Кир Пан и Мирсада Циганка”, заступљена је есејистичким прилогом – „Космистичко путовање у сигнализам: ‘Моје срце на врху громобрана’”. После рада написаног са Снежаном Савкић, „Либертенски дијалог: Ерос и По(р)нос сигнала”, штампаног у *Силолећу сигнала*,

у којем је испитан ерос-континуитет српске књижевности, у „Космистичком путовању...” је учињено исто када је о космос-континуитету реч. У њему је ауторка пажљиво набројала космичке песме које су се обреле у несумњиво најзначајнијој антологији српске поезије уопште – *Анџолоџији српског ђесништва* Миодрага Павловића. То је „припрема” да се пређе на космизам у песништву Мирољуба Тодоровића, почев од његових раних књига *Планета* и *Путовање у Звездалију*. Иако сигнализам, и када је космизам у питању, има додирних тачака са космизмом поезије која му је претходила, он је, истовремено, „и синтеза дотадашњих космизама и портал у будућа!” (270) Јелена Марићевић у минуциозним анализама указује и на „везе” које постоје између песничких слика присутних у појединим Тодоровићевим песмама и онима које су у својим песмама потписали Растко Петровић, Раде Драинац и Бранко Ве Пољански и, у свом *Громобрану свемира*, Станислав Винавер. Њен текст се (не) окончава једним ПС-ом у којем се скреће пажња на циклус твитер-прича „Квест и космос” Милоша Јоцића и на песму „Звезда путница” класика савременог српског песништва Љубомира Симовића.

Веома је интересантан интервју који је Јелена Марићевић дала Душану Видаковићу, по коме је зборник насловљен. У њему млада сигналисткиња открива магију „сусрета” са сигнализмом. Идеја јој је била да се напише особена, сасвим искошена, јеретичка потпуно, али и плодотворна *Сигналистичка историја српске књижевности*, унутар које би детаљно биле испитане везе које је овај авангардни покрет остварио са средњовековном, усменом, барокном, деветнаестовековном књижевношћу... Станислав Винавер ванредно је полазиште за сигналистичка истраживања. Барокна поетика је алка која спаја дело Милорада Павића са сигналистичким остварењима Мирољуба Тодоровића. Тодоровићеве есејистичке муњограме, које твитер-манифестима назива, схвата као „одличан спој авангардне традиције и потребе за модернизацијом” (282). Посебно јој је драга полифона Тодоровићева *Торба од врбовоџ њрућа* „која је дневничке фрагменте истопила и излила у слике-приче” (283). Интересантни су и клокотристи, тврди како је Мирољуб Тодоровић, уз Андрића, Киша и Павића, најприсутнији наш писац у иностранству, а своју књигу *Леџишимација за сигнализам*, која окупља све њене радове о овом покрету настале од 2011. до 2015. године, схвата као неку врсту дипломе „на неком имагинарном Одсеку за сигнализам” (284–285).

Уз Јелену Марићевић, највише прилога у овом зборнику имају Иван Штерлеман, Милош Јоцић, Илија Бакић и Слободан Шкерковић.

Штерлеман је, поред визуелних песама и сигналистичких песама „Бетонска преса”, „Сан бр. 3473” и „Тражим сигуран сигнал”, у зборнику заступљен и са два ванредна есеја. Први је „Архитектура поетског деконструктивизма”. У њему издваја звучне стилске фигуре асонанцу и алитерацију, тврдећи како оне „рађају пулс у мртвом телу текста” (22).

Текст мора добити „нову димензију”, а он је стиче најразноврснијим онеобичавањима, посебно на визуелној равни. У овом свом есеју о визуелној Тодоровићевој поезији Штерлеман вођу сигнализма смешта у „Фукоов низ аутора чије је дело живо захваљујући ’контраговору’”. Други Штерлеманов есеј „Машина учи да пише” посвећен је сигналистичкој компјутерској поезији.

Милош Јоцић је, поред визуелних песама и две серије твитер-прича (прва је насловљена „Квест и космос”, а друга „Разгледнице из градова и планета”), заступљен и есејем „Окултне машине из Балканије”. У њему је реч о неоавангардном, постмодерном и сигналистичком третирању жанра стимпанка у роману *Футуристиа у одстиуању или Унезверијада* Илије Бакића.

Илија Бакић је, поред стихова и прозе, понудио и кратак приказ збирке *Дроздови у ѓаклу* Слободана Шкерковића.

Слободан Шкерковић је, поред сигналистичких песама, представљен избором из појмовника *Поеџика Идеја*, мини-есејем „Песма као неизоловани систем” и кратким текстом „Рециклажа оргазма”. Мирољуб Тодоровић је, поред визуелних песама, у *Маџији сигналализма* штампао шест нових шатро прича: „Причко маратонац”, „Била је у праву”, „Старе пасуљаре”, „Скљечка”, „Пицан” и „Велики је свет”.

Осим Тодоровићевих прича, и већ споменутих проза Милоша Јоцића, Илије Бакића, Душана Стојковића и Јелене Марићевић, у зборнику су и, углавном кратки, прозни текстови Мирјане фрау Коларски, Владимира Милојковића, Рајка Благојевића, Адријана Сарајлије, Дарка Донеvског, Миливоја Анђелковића, Дејана Богојевића и Оливера Милијића (четири текста). Ту је и прилог „Из дневника” Иване Максић, као и одломак из једног писма Јарослава Супека Мирољубу Тодоровићу, насловљен „Сигналистички роман”, у којем је реч о роману *МЗС*, који је постојао само у два примерка, од којих је онај ауторов, изложен на самосталној изложби у Нашицама 1983. године, нестао.

Сигналистичке песме, осим споменутих Ивана Штерлемана, Милоша Јоцића, Илије Бакића, Слободана Шкерковића и Јелене Марићевић, објављују и Мирјана фрау Коларски (шест песама), Владимир Милојковић (3), Виктор Радоњић (2), Рајко Благојевић (2), Дарко Донеvски (четири, од којих су прве три хаикуи), Душан Видаковић (дванаест хаику песама из хаику путописа кроз Сигнализам), Добрица Камперелић (2) и Дејан Богојевић (2). Од страних аутора ту су Џим Лефтович („Шест Месеци Није Пресуда”, у преводу Слободана Шкерковића) и Франко Бушић (5).

Идеја о писању сигналистичке историје књижевности (српска књижевност осмотрена уз помоћ сигналистичког дурбина) полако је почела да се остварује. У овом зборнику Исидора Ана Стамболић се огласила текстом „Теме српског средњег века у сигнализму”. Још Јулијан Корнхаузер је уочио како се, почев од збирке *Видов дан* (1989), Мирољуб Тодоровић

подухвата тема које су до тада биле сасвим одсутне у његовом песништву, али се све на уочавању и завршило. Исидора Ана Стамболић овој промени, тематском резу, посвећује свој рад. Она детаљно анализира неколико песама збирке *Видов дан*. Зауоставља се и на збирци *Девичанска Византија* (1994). Маша Н. Вујновић, у тексту „Супекматизам”, пише о Јарославу Супеку и његовој варијанти сигнализма, задржавајући се посебно на његовим мејл-арт активностима, али и на његовој теорији „персоналне математике – математике боја”, феномену бројева, његовој кинетичкој уметности и изучавању феномена сна. У оквиру рада представљени су нам и неки од најзначајнијих Супекових печата.

Поред песме „Месија” и прозе „Ожалошћени”, Рајко Благојевић је заступљен и студијом „Манифести сигнализма”.

Веома је интересантан и провокативан прилог „О шминкерима, штрудлама и шокинг-шатру” Маријане Јелисавчић, посвећен *цајпроизмима* у прози и поезији Мирољуба Тодоровића. Намера рада била је да се покаже како се остварује замисао Љубише Јоцића стара већ четири деценије, по којој сигнализам јесте „Знак да треба пробудити Снове.”

Соња Штефановић у „Коренима сигнализма” пише о структури, значењу и поетици збирке *Планетиа* Мирољуба Тодоровића. Прва Тодоровићева збирка, по Корнхаузеру, садржи имплицитно први прави манифест сигнализма, односно сцијентизма, који је обележио његову прву фазу деловања. За Соњу Штефановић је поезија присутна у *Планети* „експериментална и метафизичка, са извесном дозом апстрактности” (188). Сигналистичка песма „не само што се чита без речника, него се чита и у свим смеровима” (191).

Кратак текст написан поводом зборника *Сиволеће сигнала* Добрица Камперелић је насловио „Прометејев огањ сигнала”. У њему скреће пажњу на уметнички и научни потенцијал младих стваралаца, сигналиста.

Есеј „Есејистички муњограми: форма и садржина” Данице Трифуњагић бави се два есејистичким књигама Мирољуба Тодоровића – *Језик и неизрециво* и *Сиварност и ушћојца*. По ауторки, ако је есеј елиптичан жанр, а јесте, онда су Тодоровићеви *муњограми* „елипса елипсе” (236).

Као што се већ уобичајило, и овај зборник се окончава наставком „Библиографије сигнала” и, као што је у оном који му је претходио био случај, доноси списак досада објављених књига библиотеке „Сигнал”. Приспело се до педесет шест.¹ Откривају се нове планете. Сигнализам наставља да затрављује.

Душан СТОЈКОВИЋ

¹ Књига *Лежишмација за сигнала* Јелене Марићевић појавила се као педесет и седма у овој библиотеци. Круг се не затвара.